

Nefârtatul, erou al catabasisului

PETRU ADRIAN DANCIU

Centrul de Cercetare a Imaginarului „Speculum”

Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba-Iulia

e-mail:

office.gnostic@gmail.com

Article history

Received: 15.08.2020

Received in revised form: 20.10.2020

Accepted: 25.10.2020

Available online: 30.12.2020

Title: “The unbrother, hero of katabasis”

Abstract: The article presents a revised vision on the origin of the Romanian cosmogonic myth. Brother and Unbrother are the common builders of the earth in a relationship not only of competition but also of initiation. We will propose the idea of an initiation rite whose staged structure turns into a myth. Its origin refers to a moderate, Judeo-Gnostic dualism, which survived the persecutions of the first centuries in the Balkan area, from where it was taken over by Bogomilism. His reflection in fairy tales is clear, even if, until now, unexplored. As a result, this construct will profoundly influence the Romanian magical-popular belief.

Keywords: demonology; folklore; unbrother; brother; magic; sorcery; esotericism;

Introducere

Dincolo de rigiditatea științifică a analizelor folclorice și istorico-religioase, mitul facerii lumii în varianta populară românească dovedește o inedită capacitate de a se deschide permanent spre reinterpretare. Perspectiva unei astfel de hermeneutici ne va dezvălui un corpus de învățături ezoterice ale căror profunzimi ar putea fi expuse pe larg, dacă luăm în calcul și analiza mitului din perspectiva teoriilor psihologiei abisale jungiene. În acest studiu ne vom concentra atenția exclusiv asupra unei prime etape, motiv pentru care vom rămâne ancorați în analiza substratului prereligios al ideilor și credințelor considerate magice, cu rol de inițiere.

Din multitudinea de variante gnostice ale mitului creației lumii¹, pe care folclorul românesc le păstrează, am ales-o pe aceea care codifică, în opinia noastră, cele mai multe trimiteri la spațiul inițiativ, de unde și perspectiva ezoterică a acestei analize. Chiar dacă cititorul cunoaște datele generale ale conținutul acestui mit, ne vom rezuma la prima din variantele culese de etnologul și folcloristul Tudor Pamfile².

Nefârtatul și Fârtatul se întâlnesc deasupra apelor primordiale. După ce fac cunoștință și vorbesc un timp, se hotărăsc să facă pământul. Tot aici ei se recunosc într-o relație de frate - nefrate³. Fârtatul îi cere Nefârtatului să coboare în fundul mării de unde să aducă la suprafață pământ în numele său⁴. Acesta coboară, ia pământ, dar în nume propriu, motiv pentru care apele îl spală. Ajungând la suprafață, constată că se afundă în apă până la genunchi. Coboară a doua oară și ia pământ din nou, dar fără să respecte voința divină. Rămâne prins în apă până la brâu. Este avertizat că se va îneca dacă nu respectă înțelegerea. În cele din urmă, reușește să aducă suficientă materie cât Fârtatul să facă o turțiță peste care a suflat. Frământând-o, a făcut un pat pe care să se odihnească amândoi⁵. Noaptea, Nefratelui îi vine ideea să-l înece pe cel care ar fi putut deveni Creator (un termen mai potrivit ar fi cel de „Zămisitor”, de vreme ce nu a creat din nimic), motiv pentru care încearcă să-l arunce, rostogolindu-l din pat în apele haosului. Împingându-l în toate direcțiile (cele patru puncte cardinale), patul se tot mărește și

¹ Spre exemplu, Meneandru, gnostic samaritan și ucenic al lui Simon Magul credea în puterea ce se putea obține asupra îngerilor (*bene elohim-ilor*) care „au ajutat la creația lumii” (Daniel Nicolae Vălean, *Erezii, controverse și schisme în creștinismul secolelor I-XI* (Cluj-Napoca: Editura Limes, 2009), 12-13). Îl vom aminti și pe Cerdon un gnostic sirian, ajuns la un moment dat la Roma care crede în „existența a doi Dumnezei, unul bun și altul rău. Lumea a fost făcută de Dumnezeul cel rău, care a dat și Legea Veche” (*ibidem*, 27). În fine, o fracțiune a grupării eretice a lui Marcion, apărută în sânul Bisericii și influențată clar de gnosticism afirmă existența a două principii evidente, creatoare (cf. *ibidem*, 34), posibil o sursă a mitului preluat mai târziu de bogomili.

² Tudor Pamfile, *Povestea lumii de demult* (București, Editura Paideia, 2002), 53-54.

³ Creat din pământul adus de Nefârtat, omul este singurul care i se poate adresa cu apelativul *frate*, după cu clar reiasă dintr-un basm popular românesc. Trecând pe tărâmul celălalt pentru a găsi cele trei rodii aurite, feciorul de împărat întâlnește „un balaur cu o buză în ce și alta în pământ”, pe care-l salută cu formula: „Bună ziua, frate”, fiara răspunzându-i: „Noroc bun, frate” (Petre Ispirescu, „Cele trei rodii aurite”, în col. *Basmele românilor*, vol. I (București: Editura Curtea Veche, 2010), 240-241).

⁴ O reminiscență a mitogenului gesturii necugetat o găsim reflectată în gestul fraților lui Făt-Frumos care aduc laptele miraculos pentru vindecarea tatălui lor în nume propriu, fără efect terapeutic, câtă vreme mezinul este autorul gestului, impregnându-și numele asupra materiei miraculoase (cf. Petre Ispirescu, „Făt-Frumos cu părul de aur”, în col. *Basmele Românilor*, vol. I, 98-99).

⁵ Odată cu oprirea mișcării, se naște repaosul, nemișcarea, centrul. Nefârtatul este chemat să locuiască în spațiul-stare, lipsit de acedie, în isihie, fapt care i-ar fi asigurat calitatea de zeu înțelept, condiție esențială în devenirea sa de creator.

astfel, până dimineață, ia naștere uscatul. După o altă variantă, dimineața, Fârtatul se trezește și binecuvântează pământul creat în formă de cruce⁶.

Mitul, de la o posibilă origine la sensul său inițiativ

Ne vom feri a-l asocia pe Nefârtat cu Satan⁷, după cum nu-l vom identifica pe Fârtat cu Dumnezeu, cu toate că asimilările sunt de mult timp produse. Pentru noi, cele două entități sunt precreștine, motiv pentru care mitul nu are nici o legătură directă, așa cum s-ar putea crede, cu referatul biblic al genezei monoteiste. Odată stabilit acest aspect, vom accepta deopotrivă că acest mit nu își găsește originea în bogomilism. Erezia dualistă a fost folosită doar în calitate de „gazdă”, datorită prezenței celor două ființări antipodice⁸. Singurul aport al bogomilismului s-ar cristaliza în *asocierea* oarecum forțată, dar necesară, într-o regiune (Balcani), treptat și dificil încreștinată, a celor două personaje biblice divine, în mod obligatoriu antagonice pentru creștini: Satan și Dumnezeu. În această „formulă” vorbim despre mitul bogomilic al creației lumii, restul variantelor fiind de origine creștină.

Povestirea creației pământului, considerată mit în credința (magico-religioasă) populară românească, se naște în spațiul balcanic ca o credință de tip gnostic, pre-bogomilică, cel mai probabil apărută după retragerea aureliană din Dacia, în anul 274. În acest moment istoric, există cristalizată o comunitate de credință iudeo-gnostică, situată undeva la granița actuală a Macedoniei cu Bulgaria. Scopul acestui sistem dualist, pe care-l considerăm moderat, este de a încerca să împace mitul gnostic radical al demiurgului ignorant cu cel al creației biblice unde Elohim este Creator „deschis” dialogului, identificat ulterior de bogomili cu Dumnezeu. Urmărind această

⁶ Mișcarea în cruce apare în variantele doi și trei, cf. *Ibidem*, 54-55. Ea presupune „întoarcerea la origini” pentru a forma cele două axe ale cercului pământului. Axele rămân în plan, pentru că, deocamdată, nu există „sus” și „jos”, câtă vreme Fârtatul rămâne în creație. Doar atunci când se ridică la Cer, una din ele își va modifica poziția, partea inferioară devenind stâlpul/ stâlpii pământului, după cum a doua, „scara” Raiului.

⁷ Chiar dacă este numit în termeni, să spunem, creștini, Necuratul sau Naiba, ori îl vedem descris cu trei rânduri de aripi (cf. celei de-a treia variante a mitului, în *Ibidem*, 55. În *Isaia*, 14, 29; 30, 6, Satan poate zbura), trimitere cât se poate de clară la viziunea angelică a serafimilor din profeția din cartea lui *Isaia* (6, 2), Nefârtatul nu primește aceste asocieri decât în variantele târzii ale mitului, impregnate de simbolica creștină, tocmai pentru a le face accesibile și tolerate în mediul spiritualității monoteiste.

⁸ Lipsa conflictului direct, mai mult, supunerea Nefârtatului voinței Fârtatului, la care se adaugă încercarea nereușită de asasinat divin nu sunt expresia unui dualism radical. Nu are importanță aici cât de mult s-a folosit bogomilismul de acest mit pentru a-și dezvolta propriul sistem. Important este că mitul revizuieste dualismul plecând de la ideea de relație între principii, aspect ce-l situează la mare distanță de expresiile sale radicale.

linie directoare, Fârtatul/ Elohim va fi cel care ordonă Nefârtatului/ Satanael să acționeze *cu scop*. De altfel, cel care va pronunța primul numele celuilalt, îl va afirma ca superior și implicit, creator. Odată rostit, numele va avea putere chiar și asupra haosului identificat de cei vechi cu apa sărată a mării. Astfel, Moise va desparte apele, după cum, al doilea Moise, Hristos, va umbra, la fel ca Fârtatul, pe apele mării certând furtuna.

Din perspectiva acestei secte, compromisul dintre conceptul „extrem” al teologiei monoteiste și cel al demiurgiei gnostice poate primi sens doar în varianta unei frății temporare, de unde și ideea de dualism (moderat). Prin intermediul acestei variante se explică apariția și existența (prezența) răului în lumea creată, precum și prezența lui continuă în materia pe care a adus-o în numele Creatorului. Moralmente, cel din urmă nu este responsabil nici de calitatea neutră a materiei, nici de contaminarea la care a fost supusă de la început prin atingerea Nefârtatului. Influența filosofiei grecești și mai apoi gnostice se observă din faptul că Dumnezeu nu creează lumea din nimic, ci dintr-o materie preexistentă. Se cade de acord asupra unei norme de credință comunitar sectară, câtă vreme nu toți membrii sectei erau evrei.

Constructul „înfiat” mai apoi de bogomili legiferează, de data aceasta în spațiul creștin, ideea împărțirii influențelor în creația lumii materiale. Fârtatul va păstra în continuare același ascendent în fața Nefârtatului, de unde greutatea creștinilor slab catehizați de a diferenția între dualismul moderat (aproape un monism) și monoteism. Mitul, acum bogomilic, recunoaște drept legitimă prezența Răului în lume, moderată, însă, de însuși procesul de modelare a materiei de către Fârtat. Cu alte cuvinte, pentru creștini, avem o exprimare de genul: da, răul *există în materie* dar nu mai mult decât binele care este *în lume*.

Participarea Nefârtatului la acțiunea *inițiată* de Fârtat nu-l presupune implicat la nivel „consubstanțial”, adică până la momentul obținerii „produsului finit” (creația), ci doar parte în aspectele bazice ale lipsei de formă. Bogomilismul recunoaște și el contaminarea materiei prime prin atingerea Nefârtatului („ucenicul”) și este de acord cu faptul că, prin frământarea ei în mâinile Fârtatului („maestrul”), se încearcă o preluare a controlului asupra ei prin *formă*. Aceasta rămâne superioară, chiar dacă nu anulează contaminarea inițială. Gestul Fârtatului denotă respect față de ucenicul său, util/ sau aproape bun, atunci când se supune voinței binelui, de unde expresia populară: „nu este dracul atât de negru pe cât pare”. În concluzie, aceasta este viziunea unei *demonologii împăciuitoare* a unei secte care va alimenta cele două ramuri ale dualismului european, bogomilii și catharii. Mulțumită acestui concept ingenios al creației ca produs al frăției

binelui cu răul, uneori, este susținută „legitimitatea” conlucrării cu răul: „să te faci frate cu dracu până treci puntea”.

Ezoterismul ritualizat

Pentru că mitul nu poate exista în lipsa cultului, considerăm că povestirea mitică este „rezultatul” unui construct ezoteric. Rolul său magico-religios este de inițiere în *cunoașterea* (ontologiei creației) și recunoașterea (diferențierea) binelui și răului ca datum (de unde rolul Destinului, aclamat în basmele noastre populare) în creația care nu-l exclude nici pe ucenic. Cei drept, din perspectiva misticii pustului, patrologia va pune, la rândul ei, un accent deosebit pe *recunoașterea* (sau „deosebirea”) duhurilor (cf. 1 *Corinteni*, 12, 10), harismă („dar”) a Sfântului Duh, echivalentă cu deosebirea binelui de rău (cf. *Evrei*, 5, 17). Din această perspectivă, mitul primește un sens pedagogic. De la început, se observă jocul de rol inițiat de maestru cu neofitul său. Este o regie des întâlnită în procesele de asimilare treptată a cunoașterii (gradele de inițiere) caracteristice mișcărilor magico-religioase de misterii ale sfârșitului antichității.

Pe de-o parte, este Nefârtatul – neinițiatul/ neofitul, surprins că vagabondează fără stare sau acționând haotic⁹ (ființarea fără sens și acțiunea fără spor), cuprins de angoasa generată de lipsa cunoașterii. El nu reprezintă nimic mai mult decât prostia în acțiune. În virtutea acestei neliniști, el se va deschide înspre *relație întru-cunoaștere* a Fârtatului. Pe de altă parte, îl observăm pe Fârtat – inițiatul/ maestrul, a cărui apariție „accidentală” vine ca un răspuns-soluție la nevoia / angoasa celui dintâi. Sigur, nimic nu este întâmplător, de vreme ce impulsul de *a face* al Nefârtatului este o chemare transformată în suport al dorinței de *a crea* a Fârtatului. Am putea spune că Fârtatul se folosește de Nefârtat într-o *relație întru-profit*. Nu excludem din acest context sensul ezoteric al basmelor care pun într-o relație, mai mult sau mai puțin opozitivă, sensul pedagogic al echilibrului dintre noroc și înțelepciune în economia vieții omului¹⁰. Cert este că cele două pot funcționa separate doar în aspectele minore ale vieții, nu și atunci când este vorba de actul creator. Indiferent de scopul urmărit,

⁹ În a treia variantă a mitului, întrebat de Fârtat ce face, Nefârtatul îi răspunde că „voiesc să fac un loc pe care să mă pot așeza și odihni” (T. Pamfile, *Povestea lumii*, 55). Pentru că patul nu poate fi făcut din spuma mării pe care Nefârtatul se căznește inutil să o adune, Fârtatul îi cere să coboare în adânc. „Morala” acestei secțiuni este că există o mare diferență între „voință și putință”, între *a dori* să realizezi ceva și *a ști cum* se poate împlini această dorință. De aici, rolul semnificativ superior al gnozei în fața credinței oarbe.

¹⁰ Cf. Ion Pop-Reteganul, „Norocul și mintea”, în col. *Basmele românilor*, vol. III (București: Editura Curtea Veche), 163-168.

actanții spirituali ai mitului nu pot înfăptui creația altfel decât uniți într-un acord stabil, dialogal.

În unele variante ale mitului, Nefârtatul încearcă să-l numească „frate” pe acela despre care *nu știe* că îi este superior. Identificăm aici reverberații ideatice ale fragmentului în care Demiurgul gnostic află că *deasupra* lui mai există un alt Dumnezeu, a cărui superioritate absolută nu o poate întrece. În concordanță cu doctrina gnostică, Fârtatul din mitul cosmogonic românesc va refuza să-l numească „frate” pe Nefârtat, de vreme ce nu a trecut nicio probă care, dovedindu-i valoarea, să-l ridice la un asemenea statut. Mitul bogomilic nu păstrează numele divinităților, ci se mulțumește să le numească doar prin apel la calitatea esențială, cea de *întru-relație*. Apelativele reale sunt secrete (avem de-a face cu o cunoaștere de tip ezoteric), de vreme ce nu aflăm adevăratul nume al Fârtatului nici atunci când Nefârtatul îl rostește în apele abisului¹¹. Ca o paranteză, rostirea numelui în apă sau desenarea lui pe suprafața ei ori în aer, dincolo de efectul menit laicilor, sunt gesturi plastice care exprimă incapacitatea profanului de a recepta secretul prin simțurile neantrenate. În mod esențial, numele nu pot fi descoperite din povestea mitică, ci doar prin revelare de către un inițiat. Se respectă astfel tradiția gnostică (și nu numai) a secretizării numelor sacre, cunoscut fiind faptul că inevitabilul se va produce și povestea inițiată/ mitică va fi cunoscută și de profani.

Calitatea *logosului* este de a se pune în relație dialogală cu scopul de a dovedi superioritatea unui singur subiect, în acest caz, Fârtatul. Chiar dacă fiecare este impulsivat de propria-i dorință, doar Fârtatul o va ține secretă pe a sa („să nu știe stânga ce face dreapta” – cf. *Matei*, 6, 3), întrucât orice inițiat are un câștig *material* după săvârșirea ritului. Misterele antice, asemeni oricărui tip de inițiere ezoterică (gnostică, magică, etc.), nu oferă învățătură gratis neofitului. Totul este plătit de actantul laic, indiferent de rezultatul obținut. Inițiatul se va folosi de dorința neofitului pentru a-și lua plata muncii sale. Munca lui este de natură intelectuală, deoarece comandă, orientează și sfătuiește pe tot parcursul procesului, și, mult mai important, de natură spirituală, câtă vreme își descoperă numele de putere, adică se implică ritualic și, în egală măsură, în procesul de ajutorare a ucenicului.

Neofitului i se va cere să se scufunde în apele primordiale și este sfătuit ca, în numele gnosticului, să ridice la suprafață pământul. Creștinismul

¹¹ Intrând în acest „joc” al cunoașterii de tip ezoteric, ne este clar că Fârtatul nu cunoaște adevăratul nume al Nefârtatului sau, dacă îl cunoaște, nu îl spune, pentru că l-ar aduce în existență sau în permanența acestei lumi create și nu în ființarea de care nu se făcea responsabil. Pe de altă parte, dacă Nefârtatul cunoaște numele Fârtatului, poate oricând să creeze ori să modifice creația în numele acestuia. Nu o face, pentru că nu o poate distruge în numele Creatorului.

rezumă acest procesul la nașterea din apă și din duh (cf. *Ioan*, 3, 5). La fel ca în cazul botezului creștin, nu excludem împlinirea efectivă a imersiunii, rostirii unui nume divin, luarea pământului, ridicarea lui la suprafață și dăruirea lui ca ofrandă gnosticului. Sensurile simbolice sunt evidente: imersiunea (o catabază) în lichidul (placentar) primordial identic haosului (sau lipsa creatului) și furtul (în numele unui zeu străin) unei părți ce rezumă corpul (pământ – fertilitate) în care se incubă, în potență (adormite, embrionare), atributele generatoare ale Marii Zeițe.

Este clar că nu avem de-a face cu un botez în sensul dogmatico-liturgic creștin, ci cu o întreită și violentă intruziune (act incestuos, neofitul nefiind încă „desprins” de Mamă, de unde și puterea acesteia de a-l îneca), scopul fiind furtul. Actul creator al Fârtatului nu este în acord cu zeița Mamă de care-l desparte o prăpastie/ adâncurile abisale de netrecut, astfel că nici el nu poate coborî la ea și nici ea nu poate urca la el (cf. *Luca*, 16, 26). Totuși, un „hibrid” prins între lumi, un neinițiat, poate. Surprins în sfera ilegalității (dorinței), ucenicul/ Nefârtatul este „mâna stângă” a Fârtatului, câtă vreme doar coboară, ia pământ sacru și, cu propriile mâini, îl ridică până spre suprafață. Mândria, sinonimă prostiei și soră bună cu fatalitatea, îl determină să înlocuiască apelativul de putere al Fârtatului cu numele său. Aici, numele său e lipsit de forța (căldura) *coagulantă* ce *anulează reacția anticoagulantă* a materiei. De altfel, principiul alchimic *solve* (Nefârtatul) în *coagula* (Fârtatul) subliniază existența a două stări succesive de transformare a materiei, partea cea mai dificilă a procesului derulându-se în pântecul matern, identic vasului alchimic.

În acest punct, mitul provoacă din nou prin căutarea sensurilor simbolico-ritualice ale numărului trei¹². Ele nu fac trimitere la cele trei Persoane Treimice, întrucât întreaga structură a mitului cosmogonic¹³ este departe de creștinism, ci la *maximul* încercărilor admise în actul inițierii, idee preluată și în basmele noastre populare. Ritul acceptă că poți rata de două ori, dar nu de trei, moment fatal, echivalent cu ratarea, disoluția și moartea. Evitarea ratării este condiționată de capacitatea ucenicului de a învăța (aici găsim rolul practic al mnemotehnicii) și execută un ordin divin, de unde sensul abandonului de sine sau anularea propriei voințe, fără nici o

¹² Dacă Nefârtatul coboară de trei ori în apele primordiale, iar la acest număr adăugăm numărul șase (un dublu de trei), al aripelor sale serafice, suma obținută este nouă al zodiei Săgetătorului, o zodie masculină de foc dominată de Jupiter, identificat de gnostici cu IAO, nimeni altul decât lahweh, pentru ei, demiurgul sau creatorul acestei lumi sau numele Nefârtatului.

¹³ După credința populară, lumea a fost creată într-o zi de marți (Aurel Cosma, *Studii de folklor românesc* (București: f.ed., 1942), 21). Tot acestei zile, deloc întâmplător, îi sunt asociate cele trei *ceasuri rele*, număr ce face trimitere la prezența și acțiunea întreită a Nefratelui.

modificare (sau a rezista până la final). Simultan luării pământului, doar numele divin (ori alt cuvânt de „forță”) ar trebui rostit în starea de imersiune în uterul Marii Zeițe, nu un cuvânt în plus sau un altul înlocuitor.

Mai mult, nu poți vorbi în numele tău, de vreme ce nu ești încă total născut, complet detașat de Marea Zeitate. Din greșeala repetată a Nefârtatului, ritual ne descoperă că în imersiunea în *haosul-pântec* nu există eu, ci doar tu. Relația simpatetică „mamă-făt” e dovedită de capacitatea unică a Nefârtatului de a coborî și a supraviețui în starea embrionară. În acest caz, tu-ul mamei incubă eul Nefârtatului. De aici, imposibilitatea de a lua pământ în nume propriu, puterile lui fiind ale Mamei. Pentru că este un stadiu al regresiei, al dependenței de Mamă, logosul Nefârtatului este lipsit de putere decizională. Altfel stă situația cu privire la numele unui „străin”, *intrusul, acela sau alteritatea*¹⁴: Fârtatul. Numele rostit fecundează materia oferindu-i consistența pe care Mama nu o poate reține, de unde și puterea de a o aduce la suprafață. Întregul proces de co-participare (Nefârtat-Fârtat) „naște” cunoașterea sau gnoza.

Abisalul psihologiei gnostice

Rătările Nefârtatului se succed, pentru că el este aproape incapabil a se desprinde ființial de haosul lichid. Prin prisma psihologiei jungiene, *el este o ea*: Ne-Fratele este „sora”¹⁵, Anima. Din acest motiv ea nu este capabilă, fără ajutor, să conceapă un astfel de plan și nici să ia pământ în nume propriu. Nefratele respectă legea sacrului care spune că nici o împărăție nu se distruge pe sine (cf. *Marcu*, 3, 24-26). Va înțelege târziu că motivul pentru care a fost trimis în adâncuri are legătură cu răspunsul simpatetic dintre fiică și Mamă. Eteritatea Fiicei sau a Nefratelui nu este uscată, „solară”, ca a Fiului (Fârtatului), ci una umedă, capabilă de a aduce la viață materia.

Prima ratare are drept consecință scufundarea Nefârtatului în ape până la genunchi și i se ia capacitatea de a se deplasa „în afară”. Din punct de vedere demonologic, el este *legat*. După a doua încercare eșuată, se afundă până la brâu. Pedepsa îi oprește Nefratelui puterea de a se reproduce în materie sau, apelând la un termen al psihologiei jungiene, de a constela ca

¹⁴ Într-o parabolă hristică, Iisus îi învață pe apostoli că, fratele tău nu este cel de un neam cu tine ci străinul (cf. *Luca*, 10, 25-37). Punerea în relație presupune un efort de relație și nu afirmarea verbală a frăției. Nu se anulează alteritatea, acela îți rămâne un străin și frate din momentul cuprinderii în relație.

¹⁵ Liliana Danciu, „Les images de la féminité dans la mythologie populaire roumaine. La polarisation négative du féminin sacré”, în *TricTrac: Journal of World Mythology and Folklore*, volume 8, issue 1 (Africa de Sud, Pretoria, 2015, ISSN 1996-7330), 20-34. Disponibil la: http://reference.sabinet.co.za/sa_publication/trictrac

„materie”/ simbol în psihic. Dacă ar fi ratat și a treia încercare, Anima s-ar fi „înecat” în Mamă, identică pentru noi cu *inconștientul colectiv*.

Moartea prin înecare presupune, dintr-o altă perspectivă simbolică, un pericol major în procesul alchimic al nașterii și construcției marii opere. Îmbibarea completă, până la înlocuirea naturii eterice cu elementul umed, riscă pierderea autonomiei, insuficient cristalizată în această formă arhetipală ca simbol feminin al Animei: Nefratele. De îndată ce rostește numele divin, potențele coagulate ca materie („pământ”) pot fi extrase din apele primordiale¹⁶. Concretizat ca materie, pământul devine prima „ofrandă” a inconștientului colectiv, oferită Fârtatului (Conștientul sau Eul), de care se va bucura Nefratele, primul actant magic al viitoarelor proiecții. Rostirea numelui asigură supraviețuirea Nefratelui ajuns la *suprafață* și a lumii conștiente, în lumină, prin solul fertil al inconștientului personal, „pământul”.

Luând pământul, Fârtatul face o turtă¹⁷ (primul simbol: cercul/ sfera) peste care, după ce *sufală* (sau „coagulează”, proces alchimic prin ce urmărește înlăturarea umidității în exces), o *frământă* (etapă a amestecării lui *ruah* cu *hyle*) și creează primul obiect: *patul* (al doilea simbol: pătratul/

¹⁶ În *Ghandogya-Upanisad* citim că „Apa însăși, în forme închegate (*murta*), este pământul, este văzduhul, este cerul, sunt munții, sunt zeii și oamenii, sunt animalele și păsările, plantele și copacii, sălbăticiunile până la găze, fluturi și furnici; apa însăși, în forme închegate” (*Cele mai vechi Upanișade* (Traducere din limba sanskrită, studiu introductiv și comentarii de Radu Bercea. București, Editura Științifică, 1993), 205).

¹⁷ În basmele noastre populare, găsim situații în care mama prepară una sau mai multe turte copiilor ce pleacă în diferite misiuni eroice. Într-unul din aceste basme (cf. Ion-Pop Reteganul, „Aripă-Frumoasă”, în col. *Basmele românilor*, vol. III, 124), mama pregătește fiului său, un erou catabasian, o turtă din cenușă. Ca formă și conținut, turta e hrana care răspunde perfect nevoii de asimilare a primei materii. Cenușa, la fel ca praful, sunt aspecte „degresate” ale primei materii, a lutului scos de Nefârtat din umezeala întunecată în eterul călduros. Interesantă este valorificarea simbolului turtei într-unul din basmele noastre populare. Stan Bolovan ajunge la un moment dat „aproape de marginea lumii, unde ce este se amestecă cu ce nu este, zări în depărtare, pe un câmp întins ca o plăcintă mare, o stână. Lângă stână erau șapte păcurari, iar în stână odihnea la umbră o turmă de ori” (Ioan Slavici, „Stan Bolovan”, în col. *Basmele românilor*, vol. VIII (București: Editura Curtea Veche, 2010), 149). Dacă locația este clară, adaosul este interesant, el reflectând un tip de cunoaștere ezoterică. Stâna se identifică cu plăcinta/ lumea în care sufletele captive „se odihnesc” în ignoranță, la „umbră” (în pulsuniile întunecate ale inconștientului, ar spune C.G. Jung, cf. *Opere complete. Două scrieri despre psihologia analitică*, vol. VII (Traducere din limba germană de Viorica Nișcov. București: Editura Trei, 2003), 43), ferite fiind de lumina solară/ cunoaștere-gnoză. Cei șapte păcurari sunt Arhonții sau păstorii „răi”, protecția lor este identic cu fatalismul astrologic, o soartă ce poate fi deturnată (cf. *Pistis Sophia*, I-II (Traducere și îngrijire ediție de Alexandru Anghel. București: Editura Herald), 2007, 56-57, 59-0). Cumulați ei reprezintă ceea ce Herma numea *îngerul petrecerii, al amăgirii și pedepsei* (cf. *Păstorul lui Herma* (Traducerea textului și îngrijire ediție de Monica Nedeleanu. București: Editura Herald), 2007, 120-125), același cu ciobanul necredincios și petrecăreț, *îngerul din Sardes* (cf. *Apocalisa*, 3 1-5).

cubul-dreptunghiul)/ tronul, sicriul. Nefârtatul este invitat să se urce, *alăturându-se* Fârtatului la somn. Abia după acest moment al încrederii supreme, Nefârtatul ar fi putut deveni „mâna dreaptă”, dacă nu cumva chiar egalul („fratele”) viitorului zeu creator. Însă, ceea ce nu îți stă în natură nu poate fi înlocuit.

Mitul „traduce” schimbarea de atitudine a Nefârtatului ca o oportunitate de a prelua conducerea. În lipsa stării de veghe, conștiința adoarme. În starea de vis, primul somn al Fârtatului, construcțiile arhetipale invadează spațiul care a aparținut conștiinței, manifestare uneori agresivă cu scopul final de a domina total Eul. După ce Eul (Fârtatul) adoarme, Anima (Nefârtatul) încearcă să-l arunce din pat (inconștientul personal, „comod”), în apele primordiale sau abisul inconștientului colectiv, cădere care i-ar fi fost fatală în starea de *somn*¹⁸. Gestul dominant al Animei este echivalentul încercării mândre a lui Satan de a-și ridica propriul tron deasupra lui YHWH (cf. *Isaia*, 14, 13-14). În spațiul genezei, somnul este un concept teologic al retragerii din creație în Sine a divinității, dar fără a o părăsi. Problema teologică referitoare la divinitatea retrasă indiferentă din lume apare mult mai târziu, în timpul exilului. Din referatul biblic al creației aflăm doar că Elohim s-a odihnit la sfârșitul celei de-a șasea zi. Mitul nostru pare să dezvolte o istorie pe care creatorul nu a trăit-o conștient. Acesta ar fi eonul când (iudeo-creștinii vor numi mai târziu satan-diavolul) Nefârtatul va atenta la ființarea Fârtatului. Teoria de jucată a „atentatului divin” are logică în măsura în care, dovedit biblic, Dumnezeu vorbește cu un partener nu doar o dată, ci de trei ori (cf. *Geneză*, 1), pe tot parcursul procesului creației: „Să fie lumină!” și a fost lumină” (v.1); „Să fie o tărie prin mijlocul apelor și să despartă ape de ape!” și a fost așa” (v.6); „Să fie luminători pe tăria cerului, ca să lumineze pe pământ, să despartă ziua de noapte și să fie semne ca să deosebească anotimpurile, zilele și anii” (v. 14).

Somnul este efectul consumului, oboseala apărută din utilizarea numelui divin, din eliberarea lui ruah, precum și din actul de modelare a materiei. La finalul gesturilor eonice, Fârtatul se va „cuibări” în simulacrul simbolic al pântecului matern, experimentând pentru prima dată potențele acestuia prin adormirea conștientului. Pe de altă parte, lipsa somnului sau

¹⁸ Pericolele care ne pândesc în timpul somnului, trecerea din vis în coșmar, manifestare violentă a arhetipurilor, sunt etape cunoscute ale riturilor de cunoaștere treptată a lumii de dincolo. Numai în starea de vis, Eul cunoaște o parte din potențele inconștientului colectiv.

„privegherea” demonică¹⁹ este semn al lipsei de autocontrol²⁰, de recunoaștere a locului cuvenit și de smerenie, ar spune părinții deșertului. Agitația motrice fără rost (akedia) naște mânia, permanent unidirecțională, îndreptată spre *celălalt*. Singurul scop al akediei sau al mișcării continue este potolirea primului impuls, dorința de a avea, de a-l consuma total pe celălalt. Urmărindu-și impulsul, Nefârtatul îl împinge, rostogolindu-l pe Fârtat spre apele primordiale, doar că materia îl urmează pe cel care a împlânzit-o. Astfel, împreună, măresc pe tot eonul („timpul”) nopții suprafața plată a pământului – o „tabula rasa” (primul „pustiul”).

Nefârtatul este lipsit de virtuți înalte – nu le avem în vedere pe cele morale – caracteristice sistemelor religioase, ci doar pe acelea etico-magice, prin intermediul cărora înveți care îți este locul (statutul), aspect esențial în prezența alterității. Nici măcar nu și le dorește. Nimeni nu-și va imagina că și-a dorit să-l trezească/ „învie”²¹ pe Fârtat din somnu-i greu, nu de puține ori asociat cu moartea în basmele noastre populare. Trezirea la starea de conștiință se produce când Anima și-a epuizat întreaga sa energie, într-un „teritoriu” a cărui materie (inconștient personal) nu-i mai aparține în totalitate.

Concluzii

Putem afirma că povestea cosmogonică românească este o descriere a unei întâlniri deosebite, a cărei consecință este replicarea materiei. Ea nu urmărește demonizarea Nefârtatului, dar nici divinizarea Fârtatului. Dincolo de expunerea narativă, este ocultat un rit de inițiere, ale cărui sensuri pierdute am încercat, măcar în parte, să le surprindem. Treptat, ritul ezoteric a fost „înghițit” de mitul bogomilic. În consecință, ceea ce s-a păstrat în tradiția noastră populară este un mit catabasic ușor de asimilat de populația creștină analfabetă și slab catehizată a secolului al X-lea.

¹⁹ Importantă pentru cercetarea noastră este întâlnirea diavolului cu Avva Macarie, pe care, încercând s-l omoare, nu poate. Lamentându-se în fața sfântului, demonul se confesează: „Iată orice faci și eu fac. Tu postești, dar eu nicidecum nu mănânc. Priveghezi, dar eu nicidecum nu dorm. Numai una este cu care mă biruiești. (...) smerenia ta și pentru aceasta nu pot asupra ta” (*Patericul* (Alba Iulia, f.ed., 1993), 133).

²⁰ Avva Antonie spune, ce-i drept, despre oameni, că „supunerea și înfrângerea supune fiara” (*Ibidem*, 14).

²¹ Avva Agaton spune că „mâniosul, măcar de va scula vreun mort, nu este primit la Dumnezeu” (*Ibidem*, p. 27), motiv pentru care „ucenicul” cel va fi numit „frate”.

Bibliografie/References:

- Basmele Românilor*, vol. I. București: Editura Curtea Veche, 2010.
Basmele românilor, vol. III. București: Editura Curtea Veche, 2010.
Basmele românilor, vol. VIII. București: Editura Curtea Veche, 2010.
Cele mai vechi Upanișade. Traducere din limba sanscrită, studiu introductiv și comentarii de Radu Bercea. București: Editura Științifică, 1993.
Cosma, Aurel. *Studii de folklor românesc*. București: f.ed. 1942.
Danciu, Liliana. „Les images de la féminité dans la mythologie populaire roumaine. La polarisation négative du féminin sacré”, în *TricTrac: Journal of World Mythology and Folklore*, volume 8, issue 1 (Pretoria: Africa de Sud, 2015, ISSN 1996-7330).
Jung, C.G. *Opere complete. Două scrieri despre psihologia analitică*, vol. VII. Traducere din limba germană de Viorica Nișcov. București: Editura Trei, 2003.
Pamfile, Tudor. *Povestea lumii de demult*. București: Editura Paideia, 2002.
Patericul. Alba Iulia: f.ed., 1993.
Păstorul lui Herma. Traducerea textului și îngrijire ediție de Monica Nedeleanu. București: Editura Herald, 2007.
Pistis Sophia, I-II. Traducere și îngrijire ediție de Alexandru Anghel. București: Editura Herald, 2007.
Vălean, Daniel Nicolae. *Erezii, controverse și schisme în creștinismul secolelor I-XI*. Cluj-Napoca: Editura Limes, 2009.

AUTHOR BIO:

PETRU ADRIAN DANCIU, PhD in Philology with a thesis on the Romanian folk tale at „1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia (2018), published under the title *Demonologia Basmului popular românesc. Motivul zmeului*, București: Editura Tracus Arte, 2019. Graduate the Faculty of Letters, Philosophy and History, Department of Orthodox Theology, from the West University of Timisoara (1999). Master in History and Philosophy of Religions, Faculty of Orthodox Theology, "Aurel Vlaicu" University of Arad (2009). Member of the "Speculum" Research Center of the Imaginary, Alba Iulia (since 2015). Teacher. Author of the volume *Teologia numelor divine. Egiptul Antic* ("The Theology of Divine Names. The ancient Egypt") 2005. Author of the study „Mechanical Musicality of the Profane and the Seduction of Sacredness”, in Rodica Gabriela Chira, Emilia Ivancu, Gabriela Chiciudean, Natalia Muntean editors, *Myth, music and Ritual: approaches to comparative literature*, Cambridge Scholars Publishing, 2018. Articles and studies published in the "Tibiscum. Ethnography and History Studies and Communications", in the local journals "Interferențe", "Gnosis" and in the international journals "Journal of Romanian Literary Studies", "Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica", "Incursions in imaginary", "TricTrac: Journal of World Mythology and Folklore", "SÆCULUM". He has participated in national and international symposiums in Timisoara, Deva, Alba Iulia, Târgu Mureș.